

A SZENTSZÉK KÜSZÖBÉN: BAKÓCZ TAMÁS

Varga Szabolcs

főiskolai docens, tudományos munkatárs,
Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet
szavarga@gmail.com

A magyar katolikus egyház ezeréves történetében soha nem járt főpap olyan közel a pápai méltóságához, mint Bakócz Tamás a 16. század elején. Ez a tény megmagyarázza, hogy a magyar történeti szakirodalom miért foglalkozott behatóan a kardinális személyével és tevékenységével (Fraknói, 1889; Kubinyi, 2003; Horváth, 2003). Élete így viszonylag jól ismert, bár nem állíthatjuk, hogy ne lennének benne fehér foltok. Itt csupán arra keressük a választ, hogy minek köszönhetően emelkedett a magyar prelátus a Vatikán magasságába, mennyi esélye volt a hivatal elnyerésére, és vajon milyen következményekkel járt volna, ha X. Leó helyett ő ült volna Szent Péter székébe a Luther Márton fellépését megelőző, forrongó években. Ha ezekre a kérdésekre választ kapunk, könnyebb elhelyeznünk őt a magyar egyház- és politikatörténet színpadán, és árnyalhatjuk a történelem során róla kialakult képet.

„A pátriárka éles szemű úr, és világosan látja, hogy a magyarság előbb-utóbb, talán már egy-két évtizeden belül élethalálharcát fogja megvívni a törökkel. Kétségtelen, hogy a harc, az ország mostani züllött állapota mellett, a magyar birodalom megsemmisülésével fog végződni. Ettől a sorstól csakis az összes keresztény fejedelmek ligája menthetné meg,

A ligát pedig csak egy uralkodó tudná összehozni: a szentatya. A Vatikánban sok szó esett már erről, mindenki vallja, hogy a nagy ligát meg kell csinálni, de eddig még egyik pápa sem csinálta meg, mindegyik a maga itáliai bajaival volt elfoglalva. A nagy Julius urat is egy-egy romagnai város sorsa jobban aggasztja, mint egész Magyarországé, és ezt nem is lehet rossz néven venni, hiszen olasz ember. Ha azonban magyar főpap ül Szent Péter székébe, akkor a török kérdés lesz a vatikáni politika tengelye, és a liga máról holnapra meg is lesz, Magyarország pedig megmenekül. Azt lehetne mondani: a magyarok ma az Élet Kapujában ülnek. A kapun túl van az ő nemzeti jövődjük, a kapun innen a pogány rabság, a nyomorúság, a pusztulás. Ezt a kaput csak Szent Péter kulcsaival lehet megnyitni. Ezért fog Bakócz Tamás mindent elkövetni, hogy kezébe kapja a szent kulcsokat” (Herczeg, 1936, 4.). Talán érthető, ha a vesztes első világháborút követő területi szétszakadás idején a magyar kultúra képviselői közül többen a 16. század elejében találták meg saját koruk párhuzamát. Bakócz ebben a helyzetben a „mi lett volna, ha” vesztes hőségé vált, akinek a kudarca egyben az ország bukását is jelenti. Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy jelentősége ellenére korántsem

szövődött akkora kultusz a személye köré, mint például a tragikus sorsú kortárs Tomori Pál kalocsai érsek, a kicsit később a politika első vonalába emelkedő Fráter György vagy a száz évvel később tevékenykedő Pázmány Péter köré. Tomorit a mohácsi csatamező mártíromsága, György barátot Erdély megteremtése, Pázmányt pedig a katolikus megújulás sikere legitimálta a magyar egyházi és világi panteonban. Nem tudunk azonban Bakócz köztéri szobráról, és emléket mindössze egyetlen kecskeméti utca őrzi ma Magyarországon. Ezt pedig nem magyarázza a politikai kudarc, hiszen ebben a kalocsai érseknek is része volt, sem a Fráter színtűgy jellemző machiavellista akarnokság, sem a Pázmányra is igaz keménység, amellyel egyháza érdekeit képviselte. Vajon tényleg enyhe szegénypírral kell Bakóczra tekintenünk, akinek egyetlen kiemelkedő vonása a pápai trónért folytatott versenyfutásban való részvétele, vagy ettől függetlenül is elismerhető a magyar egyház élén és a magyar állam első vonalában játszott negyedévszázados szerepe?

Bakócz Tamás karrierje nem tekinthető teljesen szokványosnak, hiszen jobbágysorból, első generációs nemesként korábban ritkán emelkedtek az esztergomi érseki tisztségbe (Beke, 2003). A korban azonban nem is számított egyedülállónak, hiszen a virtust előtérbe helyező humanista felfogás kifejezetten értékelte a saját erejükből felkapaszkodó életutakat (Wittkower, 1937), és Bakócz egyik elődje, Beckensloer János ugyanúgy kerégyártó ősöktől elrugaszkodva lett esztergomi érsek Mátyás kegyeltjeként. Ő maga soha nem titkolta származását, és hihetetlen ambícióval vágott neki az egyházi hierarchia meghódításának. Jellemző a neves itáliai humanista történetíró, Antonio Bonfini jellemzése, mely szerint „Tamás... fáradságot nem is-

merő testével, derék jellemével és szellemességével nem használt többet magának, mint a fejedelemnek [ti. Hunyadi Mátyásnak]: a folytonos szolgálatokat és megbízásokat hihetetlen buzgalommal látta el, ezért olyan tekintélyt szerzett, hogy ha sokáig él, célratörő javaslataival, ravaszságával és okosságával a többiek között a fő helyet fogja elérni” (Bonfini, 1995, 42.). Nem lehet véletlen, hogy a Bakócz képével vert érem hátoldalára a Virtus engedelmes kísérőjének számító Fortuna került, aki a vállalkozó emberek segítőjének számított. Az érsek őszintén hitt abban, hogy mindenki a maga szerencséjének a kovácsa. „*Omnia, quae cupias, quae fas est, omnia habebis*” hihette kegyeltjével, Stephanus Taurinuszal együtt, és ez az optimizmus volt Bakócz egyik legállandóbb jellemzője a karrier minden állomásán (Ritoókné, 2002a, 182–183.).

Bakócz a Szatmár vármegyei Erdőd mezővárosban született, felemelkedését pedig Bálint nagybátyjának köszönhetette, aki Guti Ország Mihály nádor mellett szolgált papként. Az ő segítségével kezdhetett meg egyetemi tanulmányait Krakkóban, ahonnan a szabad művészetek elvégzése után Itália felé vette az irányt. Bolognában, majd Ferrarában tanult, és bár a doktori címe megszerzéséről megoszlik a szakirodalom véleménye – valószínűleg nem szerezte meg –, humanista műveltséggel és komoly egyházi kapcsolatokkal felvértezve tért haza az országba legkésőbb 1470-ben. Itthon Rangoni Gábor egri püspök és királyi kancellár környezetébe került, és ennek köszönhetően helyezkedhetett el kancelláriai tükörként a királyi udvarban. Bakócz számára meghatározók lehettek a veronai származású ferences főpap mellett eltöltött évek, a Kapisztrán János követői közé tartozó Rangoni ugyanis az obszerváns megújulás egyik támogatójának számított, és ez a ma-

gatartás kegyeltje későbbi működésében is kimutatható (Sugár, 1984, 177–181.).

Bakócz karrierjének következő állomása 1480-ban érkezett el, nagybátyja lemondása után elnyerte a titeli prépostságot (Ritoókné, 2002b, 158.). Egykori itáliai diáktársából, Váradai Péterből kancellár lett, neki köszönhetően pedig sikerült bekerülni Mátyás szűkebb környezetébe, ahol ő lett a király titkára. Ez az évtized Bakócz számára a kapcsolatok megerősítésével, újabb pozíciók megszerzésével és a vetélytársak gyengítésével telt el. 1486-ban megszerezte a győri püspökséget, Ferenc testvére titkárként szintén bekerült az udvarba, és házat vásárolt Bécsben, ahol Mátyás az új birodalmi központját akarta berendezni. Politikusi képességeit jelzi, hogy Mátyás halála után az Uláslót támogatók közé állt. Helyesen ismerte fel, hogy nemzetközi dinasztikus kapcsolatok nélkül Magyarország nem tudja megőrizni az önállóságát, három trónkövetelővel szemben Corvin János mindenképp alulmarad.

A főpap karrierjének csúcspontja Jagelló (II.) Ulásló uralkodásának idejére esett. Sorosa szorososan összefonódott uráéval, aki sokat köszönhetett neki a trón megszerzéséért vívott küzdelemben. 1490. október 4-én Bakócz adta össze Uláslót az özvegy Aragóniai Beatrixszal, és valószínűleg tőle származott az ötlet, hogy szándékos formai hibát ejtve jogi értelemben semmissé tegyék a már nem éppen ifjúnak számító ara tudta nélkül. Hála a jeléül Ulásló a következő évben kinevezte titkos és főkancellárnak, majd megkapta az egri püspökséget, a győri püspöki székben pedig testvére, a forrásokban Szatmári névvel illetett Ferenc követte. A család kezébe került birtokok száma is megszorozódott ezekben az években. A szlavóniai Körös megyében Monoszló és Szarvaskő, majd Fejérvő, Va-

rasdban pedig Császárvár uradalma lett az övék, de komoly birtoktestek kerültek a Bakóczok délvidéki ágának számító Erdődyekhez az ország más területein is. A legfontosabb eredménynek természetesen az esztergomi érseki hivatal megszerzése számított, amit csak többévi szívós munkával sikerült Bakócznak elérnie. Egy bonyolult hivatalcsere révén ez végül 1497 decemberében valósult meg, és ekkortól a kancellár Esztergom érseke, valamint Magyarország primása lett. Nem véletlen, hogy a magyar arisztokrácia tagjai egyre nagyobb ellenszenvvel figyelték karrierjét, és 1497 végén ellene irányult az országgyűlés azon végzése, amely megtiltotta a jövedelmek halmozását. A támadások – bár minden bizonnyal sok bosszúságot okoztak – nem sok eredménnyel jártak. Bakócz mindig megőrizte befolyását, családtagjainak továbbra is ki tudott járnai fontos pozíciókat, így kapták meg unokaöccsei, János és Zsigmond egymás után a zágrábi püspökséget. Az udvari intrikák sikertelenségében az is közrejátszott, hogy az érsek a századfordulón már – kinőve a hazai közélet kereteit – az európai politika résztvevőjének számított.

Nem tudni, hogy mikor merült fel először Bakóczban a pápai cím megszerzésének a gondolata. Nem kizárt, hogy Bonfini korában idézett utalása erre utal, és ezek szerint Bakócz ezt már az 1490-es évek elején reális célként tűzte ki maga elé. Ennek érdekében önálló külpolitikát folytatott, a külföldi követek szerint a magyar diplomáciát egyértelműen Bakócz irányította. Ez mindenképp meglepő, és elüt a korábbi érsek esetében megfigyelt gyakorlattól. Amennyiben ez helytálló, akkor Bakócz a kor egyik nagyhatalma, a Magyar Királyság erőforrásait állította pápai ambíciói szolgálatába. Ez azonban még kevésnek számított, ezért Bakócz nagyon

hamar elkötelezte magát Velence mellett, és egészen haláláig az itáliai városállam legbefolyásosabb hazai támogatójának számított. Bakócz hozzáállása az itáliai háború napi eseményeiből érthető meg. Ennek bemutatása messzire vezetne, de azt lényeges kiemelni, hogy Velencének létérdeke volt a Magyar Királysággal megkötendő szövetség, ez pedig a Signoria szerint Bakóczon múlt. Az érsek tehát üstökön ragadta a szerencsét és meglovagolta a pillanatnyi helyzetet. Ennek köszönhetően nyerte el a bíborosi kinevezést 1500-ban; és Velence többévi kitaró lobbitevékenységének hála, 1507-ben megkapta a konstantinápolyi pátriárka címet, amivel valamennyi jövedelem is járt. Természetesen Bakócz sem maradt adós, ugyanis a következő évben tevékeny szerepet vállalt abban, hogy a Magyar Királyság nem csatlakozott a Velence-ellenes cambray-i ligához, vállalva ezzel a pápa mellett Miksa német-római császár és XII. Lajos francia király esetleges haragját is. A bíboros ezúttal jól hazardírozott, mert úgy tudta alakítani az eseményeket, hogy Velencével szemben nem kellett katonailag fellépni, és szerencsére az ellenoldal sem neheztelt rá emiatt. Valószínűleg Bakócz őszintén beszélt, amikor azt mondta a veleneci követnek, hogy nem hinné, hogy „a köztársaság hívebb és jobb polgárt találhatna Velencében, mint én vagyok; ha szívembe pillanthatnának, a köztársaság képét látnák bevésve” (Fraknoi, 1889, 177. l.).

A diplomáciai sikerek hatására, valamint mert II. Gyulának a francia törekvésekkel szemben szüksége volt Buda támogatására, 1510-ben már a pápa diplomatáinak a szájából is elhangzott az ígéret, miszerint a pápát a bíboros fogja követni Szent Péter trónján. Ekkortól kezdve Bakócz legnagyobb dilemmája az volt, hogy ez mennyire vehető ko-

molyan. Azt ugyanis jól felmérte, hogy erre csak akkor van esélye, ha a pápa halálakor Rómában tartózkodik, de attól is joggal tartott, hogy távollétében itthoni pozíciói gyengülnek meg. 1512 januárjában Fortunában bízva végül az utazás mellett döntött, és úgy vonult be Rómába, hogy a semleges szemlélők számára is nyilvánvaló volt: a pápa halála esetén annak helyére pályázik. A bíboros abban bízott, hogy az ellentétek miatt a spanyol és francia prelátusok nem fognak itáliai jelöltet támogatni és fordítva; az itáliai főpapok inkább döntenek egy közép-európai mellett, mint hogy ellenségeiknek tálcan adják át Rómát. Mivel Bakócz még 1505-ben ígéretet kapott Miksa német-római császártól, hogy a Jagellókkal kötendő házassági szerződés nyélbe ütéséért cserébe szívesen támogatja őt, Bakócznak látszólag esélye volt a pápai trón megszerzésére. A harcias Gyulával szemben Bakócz római tartózkodása során mindvégig a béke emberének nevezte magát, és minden oldallal igyekezett fenntartani a jó viszonyt. A mindennapi tanácskozások anyagaiból jól látszik, a kardinális a diplomáciai képességeiben bízott ebben a játszmában. A pápa katonai sikerei azonban erősen aláásták Bakócz hitelességét, az itáliai győzelmek eufórikus hangulatában ugyanis nem lehetett érvelni a franciákkal való megegyezés mellett.

II. Gyula 1513. február 20-án bekövetkezett halálakor Bakócz pozíciói már erősen meggyengültek. A városi hírek szerint halálos ágyán a pápa arra kérte a jelenlevőket, hogy ne a magyar bíborost válasszák meg. A kúria szintén abban volt érdekelt, hogy a Gyula alatt kialakult helyzet ne változzon. A veleneci követ már március elsején arról számol be, hogy mivel szimóniás választásra nincsen esély, így azok, akik a gazdagságukkal tudnák megvásárolni a szavazatokat – mint Bakócz, illet-

ve a Rovere dinasztiahoz tartozó Raffaele Riario –, már eleve esélytelenek, és nagy valószínűséggel a firenzei Giovanni Medici vagy a velencei Domenico Grimani között fog elődlni a verseny.

Március negyedikén huszonöt bíboros gyűlt össze a Szent Péter-székesegyházban. A tizenhét olasz mellett három spanyol és egy-egy francia, angol, svájci és magyar főpap jelent meg, az ünnepélyes misét pedig Bakócz celebrálta. A március 10-én megtartott próbaszavazáskor Bakóczot megelőzve az idős valenciai bíboros, Jaime Serra i Cau volt a legnépszerűbb, de ez nem tükrözte a valós viszonyokat. A Marco Cornaro, Bandinello Sauli és Alfonso Petrucci által vezetett ifjabb nemzedék letette a voksát Giovanni Medici mellett, és még aznap meggyőzték idősebb társaikat is a döntésük helyességéről, így jelöltjük lett X. Leó néven az egyház következő pástora (Vaughan, 1906).

Az eseményekből úgy tűnik, hogy Bakócznak valójában alig volt reális esélye a pápai tiara megszerzésére. A mögötte álló hatalmak vagy súlytalanok voltak, mint a Magyar vagy a Lengyel Királyság, vagy kihátráltak mögötte, mint Velence, esetleg más okok miatt ott sem voltak, mint Franciaország. A bíborosok közötti itáliai túlsúly már előrevetítette, hogy Bakócz franciapárti politikája nem túl vonzó Rómában. Azt is hozzá kell tenni, hogy a magyar bíborost bizony elhagyta hagyományos szerencséje, a nemzetközi helyzet ugyanis éppen ebben a konstellációban volt számára a leghátrányosabb.

Az új pápára sem lehetett különösebb panasz, folytatta elődje politikáját, és már nevében is a reformok elkötelezett hívének mutatkozott. IX. Leó ugyanis a gregorián reformokat megalapozó legjelentősebb egyházfők közé tartozott a II. század közepén, és

Giovanni Medici névválasztásakor ezzel biztosan tisztában volt. Nem csak León múlt, hogy az elődje által összehívott V. Lateráni Zsinat eredmény nélkül oszlott fel, és alatta indult el a német ágostonos szerzetes, Luther Márton reformmozgalma is. Az azonban a számlájára írható a rendszerint hezitáló és tanácstalan külpolitikát folytató Medicinek, hogy döntéseivel inkább elmélyítette a válságot, semmint orvosolta volna azt.

Adja magát a kérdés, milyen egyházfő válhatott volna az erdői kézműves ambíciózus fiából. Bár személyes vallásosságáról keveset tudunk, a sírhelyüül emelt Bakócz-kápolna díszítéséből kiderül, hogy erősen hatott rá a ferences lelkeség és Szűz Mária növekvő tisztelete. Egerben és Rozsnyóban szintén tudunk kápolnaépítéséről. Főpapként tevékenyen részt vett a szerzetesrendek megreformálásában, a ferencesek mellett a premontreieket és a pálosokat is támogatta, miközben pápai hatásra domonkos gyóntatót tartott maga mellett. A bencésekkel és ágostonosokkal szembeni ellenérzései miatt azonban okkal gyanakodhatunk, hogy elképzeléseiben nem mindig távlatos reformtörekvések irányították, hanem személyes szimpátiák és érdekek is erősen motiválták (Erdélyi, 2005, 42–61.). Humanista műveltségéhez nem férhet kétség, tudott latinul és görögül, és nagy valószínűséggel maga is verselt (Csapodi, 1983). Modern embernek számított, aki felismerte a könyvnyomtatásban rejlő lehetőségeket. A maga költségén jelentetett meg misekönyvet, és érseksége alatt az esztergomi egyházmegye harminckét liturgikus könyve jelent meg nyomtatásban. Ez óriási teljesítménynek számított abban az időben, és jelzi, hogy Bakócz törődött egyházmegyéje hitéletével. Utólag nehéz megmondani, de valószínűleg pápasága alig különbözött volna ténylegesen meg-

választott vetélytársától, Bakócz pápasága nem változtatott volna érdemben a katolikus egyház sorsán. Nem tudott volna újabb erőforrásokat mozgósítani a magyar határok védelmében, az itáliai hadszíntéren pedig Leóhoz hasonlóan kiszolgáltatott maradt volna.

Összességében megállapítható, hogy Bakócz egyéni képességei révén ért el a Magyar Királyság legfelsőbb köreibé. Az egyházi karrierhez azonban ez a hátszín hosszú távon már kevés volt, valójában Velence érdekeinek megfelelően jutott a pápaságra jöltek közé. Megválasztása, illetve elutasítása a mögötte tevékenykedő lobbikon múlt, és inkább előbbi lett volna a meglepő. A képhez

az is hozzátartozik, hogy Bakócz nem volt rosszabb kora emberénél, sem politikusként, sem egyházfőként nem érdemli meg azt az elhallgatást, ami személyét övezi. Főpapi székhelyeit minden erejével szépíteni és fejleszteni törekedett, ezért egy utcanévnél mindenképp többet érdemel. Ezen a képen nem változtat érdemben a Dózsa-féle parasztfelkelés leverésében betöltött szerepe, sem az utolsó évek visszavonult élete, amikor esztergomi palotájából tartotta rajta a szemét a magyar politikán.

Kulcsszavak: *Bakócz Tamás, pápaválasztás, Velence, Jagellók, itáliai háború, X. Leó, Mediciek, reneszánsz pápaság, humanizmus*

IRODALOM

- Beke Margit (szerk.) (2003): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat, Budapest
- Bonfini, Antonio (1995): *A magyar történelem tizedei*. (Ford. Kulcsár Péter) Akadémiai, Budapest
- Csapodi Csaba (1983): Bakócz Tamás, a humanista. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 87, 1–3. 59–66.
- Erdélyi Gabriella (2005): *Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest
- Fraknói Vilmos (1889): *Bakócz Tamás élete 1442–1521*. Franklin, Budapest
- Herczeg Ferenc (1936): *Az élet kapuja*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest
- Horváth Richárd (2003): Bakócz IV. Tamás. In: Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szent István Társulat, Budapest, 228–232.
- Kubinyi András (2003): Bakócz Tamás. In: Szentpéteri József (szerk.): *Szürke eminenciások a magyar történelemben*. Kossuth, Budapest, 38–41.

- Ritoókné Szalay Ágnes (2002a): Bakócz Tamás *Breviáriumának* kéziratos versei. In: Ritoókné Szalay Ágnes: „*Nympha super ripam Danubii*.” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*. Balassi, Budapest, 175–191.
- Ritoókné Szalay Ágnes (2002b): Bakócz Bálint titeli és budai prépost sírköve a Magyar Nemzeti Múzeumban. In: Ritoókné Szalay Ágnes: „*Nympha super ripam Danubii*” *Tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből*. Balassi, Budapest, 155–161.
- Sugár István (1984): *Az egri püspökök története*. Szent István Társulat, Budapest
- Vaughan, Herbert M. (1906): *The Medici Popes. Leo X and Clement VII*. Methuen, London http://archive.org/stream/medicipopesleoxcoovauguoft/medicipopesleoxcoovauguoft_djvu.txt
- Wittkower, Rudolf (1937): Chance, Time and Virtue. *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*. 1, 4. 313–321.